

John Stuart Mill

ÇOĞUNLUĞUN ZORBALIĞINA KARŞI

Çev. Hakan Şahin

Liberalizmin babası niçin bugün hala önemli?

John Stuart Mill altı yaşındayken Roma'nın tarihini yazmıştı. Yedi yaşındayken Eflatun'u Yunancasından hatmediyordu. Babası James, oğlu sekiz yaşındayken bir arkadaşına "John şu anda Öklid'in cebir kitabının ilk 6 cildine hakim" derken şunu da eklemişti "böyle söyleyince de övünüyor gibi oluyor".

Genç Mill'in 1806'da dünyaya gelmesiyle birlikte başlayan erken eğitim süreci amaçlanan sonucu verdi: Aklın gücüne dair sağlam bir inanca sahip bir deha. Liberalizm felsefesinin önde gelen savunucusu ve 19'uncu yüzyılın siyasi tartışmalarını şekillendiren iktisat ve demokrasi fikirlerini formüleştiren kişi oldu. Bireysel haklar ve avamın idaresine dair düşünceleri bugün dahi yankılanmaktadır. Özellikle de bugünlerde...

Mill devrim çağında büyüdü. Demokrasi yükselişteydi. Amerika, İngiltere'den iplerini koparmıştı. Fransa, kendi monarşisini devirmişti. 1832 yılında İngiltere, ticari imtiyaz sözleşmelerini orta sınıflar için de yasal hale getiren ilk reform kanununu meclisten geçirdi. Sanayi devrimi en civcivli dönemini yaşıyordu. Doğumun sosyal sınıfı belirlediği eski sosyal düzen parçalanmaktaydı. Onun yerini neyin alacağından hiç kimse emin değildi.

Bugün pek çok insan Mill'i kendi dönemindeki acımasız kapitalizmin bedenlenmiş hali olarak görür. Amerikalı bir tarihçi olan Henry Adams Mill'den "hazreti serbest ticaret satanisti" diye bahseder. Ondaki kalan birkaç fotoğraf da onu bir nebze soğuk ve hissiz göstermektedir.

Oysa o öyle değildir. Mill'in genç yaşlarında koyu bir faydacı olduğu doğrudur. Akıl hocası, tüm toplumsal faaliyetin temelindeki esas ilkenin "en çok sayıda insanın en büyük mutluluğu" olması gerektiğini savunan Jeremy Bentham'dır. O zamanların ekonomi bilgisine göre politik ekonominin hedefi faydayı maksimize etmektir. Charles Dickens'ın "zor zamanlar" adlı romanındaki Gradgrind gibi Mill de ilk başlarda insanları basit hesaplama araçları olarak gören Bentham'ın izini takip etti.

Fakat sadece genç Mill böyleydi. 1873 yılındaki ölümünden sonra yayınlanan muhteşem otobiyografisinde "sevgisizlik ve korku içinde" büyüdüğünü itiraf ediyordu. Bunun sonucunda 20'li yaşlarının başında bir bunalım yaşamıştı. Daha sonraları ise hayatta Benthamcılarının "mutluluk aritmetiği" olarak atıfta bulunduğu haz ve acının muhasebesinden daha çok şey olması gerektiğine inandı.

Sonra William Wordsworth ve Samuel Taylor Coleridge tarafından yazılan şiirlere yönelerek güzellik, onur ve sadakatin önemini öğrendi. Yeni estetik algısı onu ateşli reformculuktan uzaklaştırarak nazikçe muhafazakarlığa doğru sürükledi. Önceki nesiller bu kadar güzel bir sanat üretebildiyse kendi çağına sunabilecek şeylerinin de olabileceğini düşündü.

Mill, haz arayışının ancak domuzlara mahsus bir ahlak düşüncesinin temelinde olabileceğini iddia eden çağdaşı Thomas Carlyle gibi faydacılığı tamamen terk etmedi. Onun yerine onu daha kalifiye hale getirdi. Masa oyunlarının şiirle aynı değere sahip olduğunu düşünen Bentham'ın aksine o bazı hazların diğerlerinden daha üstün olabileceği fikrini savundu. Bu tip nüansların,

kendisinin artık bir faydacı olmadığı anlamına gelmesini ise reddetti. İlk başta -sözüne sadık kalmak gibi- anlık olarak herhangi bir haz yaratmayan safiyane erdemli bir davranış gibi görünen şeyler uzun vadede mutluluğun asli unsuru olarak görülmeye başlanabilir.

Faydacılığın bu şekilde geliştirilmesi Mill'in kendine has entelektüel özelliklerinden biri olan bir pragmatizm ortaya koymuştur. Onun pek çok konuda duruşunu sınıflandırmak ya da tam olarak neye inandığını saptamak zordur. Onu büyük bir düşünür yapan şeylerden biri de kendi önermelerine nitelik kazandırmasıdır. Onun görüşleri hayatı boyunca evrim geçirmiş olsa da o çoğunlukla mutlak fikirleri reddetmiş, dünyanın karmaşıklığını ve dağınıklığını kabul etmiştir. Filozof John Gray, Mill için "yazılarından tutarlı bir doktrin çıkması beklenemeyecek, eklektik ve geçişken bir düşünür" değerlendirmesini yapmaktadır.

Yine de Mill, tüm liberaller gibi bilhassa bireysel düşüncenin gücüne inanmıştır. "A System of Logic" (Bir Mantık Sistemi) adlı ilk hacimli çalışmasında insanlığın en büyük zaafının "test edilmemiş kanıların doğruluğuna inanarak kendini kandırma eğilimi" olduğunu savunmaktadır. Bilgeliği, sloganik ezberler ve geleneksel inançlar gibi insanları kendi adına düşünmekten alıkoyan ne varsa terk ederek elde etmiştir.

O tüm bunları, tartışılmamış hiçbir fikir ve uygulama kalmayınca kadar mümkün olan en geniş ölçüde açığa çıkartmayı arzu etmiştir. Bu hem gerçek mutluluğun hem de ilerlemenin tek yoluydu. "Hürriyet Üzerine" adlı en meşhur kitabında ifade hürriyetini korumak için öne sürdüğü "zarar ilkesini" şu şekilde formüle etti: "Medeni bir topluluğun herhangi bir üyesi üzerinde onun rızasının aksine güç kullanılmasının haklı olduğu tek durum başkalarına yönelik bir zararı önleme durumudur."

Richard Reeves'in biyografisinde belirttiği gibi Mill, yaklaşmakta olan endüstriyel demokrasi çağının, insani gelişimi bazı yönlerden mümkün kılıp bazı yönlerden köstekleyeceğini düşünmüştür. Örneğin serbest ticaret konusunda (belki de dünyanın gelmiş geçmiş en büyük tekeli olan Doğu Hindistan Şirketi için uzun süre çalışmış olmasına rağmen) büyük bir coşkuya sahipti. Ona göre serbest ticaret üretkenliği artırmaktaydı. "Politik Ekonominin İlkeleri" adlı eserinde "aynı yerde herhangi bir şeyden daha fazla üretilmesine neden olan şey her ne ise dünyadaki üretken güçlerde genel bir artışa sebep olmaktadır" şeklinde yazmıştır. Çoğunlukla tarım arazilerine sahip olanlara fayda sağlayan tarifelerin öngörüldüğü Mısır yasalarını eleştirmiştir.

Mill aslında serbest ticaret lehine felsefi argümandan daha çok etkilenmişti: "Beşeri gelişimin bugünkü düşük seviyesinde insanların, kendilerine benzemeyen, kendilerinin aşına olduğu düşünce ve eylem alışkanlıklarına sahip olmayan diğer insanlarla irtibat kurmalarını sağlamanın kıymetini abartmak mümkün değildir." Bu herkese uygulanabilir: "Başkalarına borçlanmaktan muaf olan bir tek millet yoktur." Mill, anlattıklarını kendi hayatında da uyguladı. Fransa'da çok fazla vakit geçirdiği için kendi kişiliğini Fransız siyasetinin devrimci ruhuyla İngiliz ihtiyatlılığı arasında bir yerlerde görüyordu.

Demokrasi yaygınlık kazandıkça fikirlerin çatışmaya başlayacağını öngördü. İmtiyaz sözleşmeleri serbestisini genişleten, çok az sayıda seçmenin bulunduğu ve genelde tek bir kişi tarafından kontrol edilen çürük seçim bölgelerini yürürlükten kaldıran 1832 Reform Yasasını destekledi. Fransa'nın tüm erkek vatandaşlar için oy kullanma hakkını kurumsallaştıran 1848 tarihli yasasından övgüyle bahsetti. Her bir seçmenin görüşü temsil edilecek ve her birinin bilgi

sahibi olmak için gerekçesi olacaktı. Kolektif karar alma sürecine katılım Mill açısından iyi hayatın bir parçasıydı.

O aynı sebepten kadınların oy kullanma hakkını da erken dönemlerde savunanlardan biridir. "Considerations on Representative Government" (Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler) adlı eserinde "Bunun (cinsiyet) siyasi haklar açısından en az boy farkı ya da saç rengi kadar ilgisiz olduğunu düşünüyorum." şeklinde yazmıştır. 1865 yılında milletvekili olmasının ardından kadınlara oy kullanma hakkı tanınmasıyla ilgili bir yasa tasarısı sundu.

Mill toplumun ilerlemekte olduğuna inanıyordu, lakin bazı tehditleri de öngörmekteydi. Kapitalizmin kusurluydu, demokrasi ise kendi temelini yıkabilecek bir eğilime sahipti.

Kapitalizmi ele alalım. 1800 ile 1850 yılları arasında İngiltere'deki ortalama yıllık reel ücret artışı yalnızca %0,5 kaddı. Haftalık ortalama mesai süresi 60 saat idi. O zamanlar bazı şehirlerde beklenen yaşam süresi 30 yılın altındaydı. Mill çalışma şartlarının iyileştirilmesi için yasama faaliyetini ve işçi sendikalarını destekledi.

Kapitalizmin, onarması güç manevi zararları olabileceğinden kaygı duyuyordu. Servet birikimine yönelik baskı, Mill'in takipçileri tarafından "riayetın zorbalığı" olarak adlandırılan dünya görüşüne yönelik pasif bir kabullenişe yol açabilirdi.

Mill, özgürlük üzerine kurulan devlet fikrini çok sevmiştir, fakat Amerika'nın tam olarak bu tuzağa düşmüş olmasından korkuyordu. Amerikalılar "derhal paraya çevrilemeyen türden zihinsel kültür ve bilgi türlerine karşı genel bir kayıtsızlık" sergilemekteydi. Mill, Tocqueville'in basiretli düşüncelerine kulak vererek Amerika'yı herhangi bir başka ülkeden daha az gerçek düşünce özgürlüğüne sahip bir ülke olarak gördü. Herkes için özgürlüğü resmi olarak ilan edip aynı anda kölelik kurumunu da yaşatmak gibi muazzam bir çelişkiyi başka nasıl kalbinde yaşatabilirdi ki?

Uzmanlara övgü

Demokrasinin kendisi de fikirlerin serbest dolaşımını başka şekilde tehdit etmekteydi. Mill, sıradan insanları bağlarından koparmanın doğru olacağını düşündü. Lakin kendi tercihlerini yapmaya başladıklarında kişisel çıkarlarının dar anlamdaki cazibesine yahut önyargılarına kapılmaya meyyaldiler. İşçi sınıfına bir kez oy hakkı verildiğinde sonuç kaos olabilirdi.

Bu ise toplumun entelektüel gelişimini engelleyebilir, çoğunluğun görüşleri bireysel yaratıcılığı ve düşünceyi boğabilirdi. Buna meydan okuyup bilgelik peşinde olanlar "kamuoyu" tarafından dışlanabilirdi. Milletın iradesi egemen olduğunda uzmanlık değer kaybedebilirdi.

Netice korkutucuydu. Bireysel özgürlük kitle demokrasisi altında -paradoksal bir şekilde- eski zamanların despotik krallıkları altında olduğundan daha da kısıtlı hale gelebilirdi. Mill, bilindiği gibi bunu "çoğunluğun zorbalığı" olarak ifade etti. Fakat işçi sınıfının cehaletinden ne kadar endişeliyse orta sınıfın "saygın" fikirlerinden de o kadar endişeliydi.

Siyasi ve iktisadi liberalizmin doğasında bulunan bu zorbalık eğilimiyle nasıl başa çıkılabileceği üzerinde düşündü. Ona göre uzmanların burada hayati bir rolü vardı. Gelişim, ciddi çalışma için zamanı ve eğilimi bulunan insanları, çeşitli seküler ruhban sınıflarını (Coleridge'in deyişimiyle 'clerisy' : entelijansiya) gerektirmekteydi. Entelijansiyanın faydacı bir meşruiyeti vardı. Onun

üyeleri, siyaset teorisyeni Alan Ryan'ın ifadesiyle "hepimiz uyduğu takdirde insanlığın hayat kalitesini maksimize edecek" kuralları geliştirecekti.

Bunun bir çözümlü eğitimi seçmenlere daha fazla güç vermektir. Bu izin sistemine göre okuma yazması olmayanlar veya sosyal yardım alanlar oy veremeyecekti. (Mill, Kızılderiiler gibi İngiltere'nin sömürgelerinde yaşayan bazı vatandaşların da kendi kendini yönetebilme kapasitesinden yoksun olduğunu düşünmekteydi.) Üniversite mezunlarına altı oy, vasıfsız işçilere tek oy hakkı tanınabilirdi. Amaç, dünya hakkında daha derin düşünme fırsatına sahip olanlara daha çok söz söyleme hakkı tanımaktır. Düşük sınıflara siyasi ve ahlaki rehberliğe ihtiyaç duydukları hatırlatılmış olacak, öte yandan onların çoğu da zamanla eğitimi sınıflara katılabilecekti.

Bu yaklaşım züppece ya da daha kötü görünse de Mill kendi döneminin aydınlarındandı. O, kadın hakları ve evrensel imtiyaz sözleşmeleri gibi 21'inci yüzyılın sosyal değişimlerini mutlaka onaylardı.

Onu ilgilendiren başka pek çok konu da olurdu. Örneğin Brexit. Mill, Brexit yanlısı olsa da olmasa da bu konuda referandum fikrinden iğrenirdi. Niçin sıradan insanlara hakkında çok az bilgi sahibi oldukları bir konuda karar yetkisi tanınsın ki? Entelektüel karşıtlığından muhtemelen tiksineceği Donald Trump'ın başkanlığa yükselişini izlerken "ben demiştim" diyebilirdi. Belki de Amerika'nın böyle bir demagogu (halk avcısı) seçebilmesi için bu kadar zaman geçmiş olmasına şaşırırdı.

Atlantiğin her iki yakasındaki entelektüel iklim canını sıkabilirdi. Mill, "Hürriyet Üzerine" adlı eserinde "Bir görüşün ifade edilmesini engellemenin en büyük kötülüğu onu tüm insanlıktan çalmaktır" şeklinde yazıp şunları eklemiştir: "Eđer o görüş doğruysa insanlık yanlısı doğruyla değiştirme fırsatından mahrum bırakılmış olur. Eđer o görüş yanlıssa yine en az onun kadar faydalı olan bir şeyden, doğrunun yanlışa çatışmasından doğan (doğrunun lehine) daha açık bir kavrayış ve daha canlı bir tesirden mahrum bırakılmış olur." *No-platforming* (belli kişi ve grupların kamu önünde demeç vermesini yasaklama) uygulamasından muhtemelen memnun olmazdı.

Liberal düşüncenin 2016'ya kadar riayetinin zorbalığına yenik düştüğünü iddia edebilirdi. Yakın zamana kadar serbest ticaretin kaybedenleri ya da "geride bıraktıkları" üzerine çok az konuşulmuştur. Pek çok liberal tüm önemli argümanların ifade edilmiş olduğunu varsayan anti-Millci bir rahatlık içerisindedir.

Artık bu devam edemez. Bay Trump'ın zaferi, liberalleri göçten serbest ticarete kadar her şeyi yeniden incelemeye teşvik etmiştir. Brexit, uygun güç merkezine ilişkin canlı bir tartışmaya yol açtı. Üniversiteler, serbest konuşma özgürlüğünün sınırları üzerindeki savaş alanına döndü. Tıpkı Mill'in zamanı gibi kafa karışıklıklarının egemen olduğu bugünlerde, liberalizmin babasının örnek olduğu türden bir entelektüel esnekliğe ve cesarete acil ihtiyaç var.